

A. VARANAVIČIUS

RENASANSO EPOCHOS FILOSOFIJOS BRUOŽAI

Renasanso (Atgimimo) filosofija, kaip Europos dvasinės kultūros dalis, formavosi ir rutuliojosi, veikiama ankstesnio idėjinio palikimo ir savo epochos konkrečių istorinių aplinkybių, visuomenės poreikių bei galimybių.

Renasanso epocha, prasidėjusi Italijoje XIV a., Vakarų ir Centrinėje Europoje plito nuo XIV a. iki XVII a. pradžios, o Lenkijoje ir Lietuvoje, kuri tuo metu politiniais ryšiais buvo glaudžiai susijusi su Lenkija,— nuo XV a. pabaigos maždaug iki XVII a. vidurio. Tiesa, mokslinėje literatūroje (ypač Lenkijos Liaudies Respublikoje) pasigirsta vis daugiau balsų ir pateikiama argumentų, jog Lenkijoje ir su jos kultūra susijusioje Lietuvoje Renesanso epocha baigėsi XVI a. pabaigoje, padėdama pagrindus naujai Baroko epochos kultūrai, kurią platino ir visokeriopa rėmė tuo metu jau gerokai išaugusi jėzuitų vienuolija ir kiti kontrreformacijos atstovai. Baroko kultūra turėjusi įtakos ir reformacijos ideologijai. Tačiau ši koncepcija tik formuojasi.

Renasanso epocha — tai pereinamasis etapas iš viduramžių į naujuosius laikus. Šiuo laikotarpiu Europoje silpnėja tradicinės katalikų religijos ir bažnyčios pozicijos, yra feodaliniai santykiai ir formuojasi naujos kapitalistinės santvarkos užuomazgos. Tam įtakos turėjo daugybė veiksnių, bet ypač reikšmingi šie:

1. Dėl naujų atradimų bei išradimų (tekstilėje, energetikoje, metalurgijoje, laivininkystėje, astronomijoje, jūreivystėje, karyboje ir t. t.) padidėjo darbo našumas, augo pramonė. Tai skatino toliau plėtoti gamtos mokslus, tobulinti jų metodologiją.

2. Sukūrus knygų spausdinimo techniką, neregėtai išaugo galimybės žinioms, mokslui, literatūrai ir švietimui plisti.

3. Italijoje ir kituose Europos kraštuose labai sustiprėjo domėjimasis graikais, atgaivinamos graikų kalbos, literatūros, pagoniškos filosofijos bei antikinės kultūros žinios. Tai leido naujoviškai pažvelgti į paveldėtas viduramžių kultūros ir ideologijos vertybes.

4. Suklestėjus amatams, manufaktūroms, intensyvėjant prekybai ir t. t., susidarė biurgerių tarpsluoksnius arba, teisingiau sakant, nauja buržua-

zijos klasė iš pirklių, bankininkų ir pramonininkų. Ji, ypač stambiuose Italijos miestuose, neretai įveikdavo feodalus ir užgrobdavo politinę valdžią, tuo skatindama kurti naujas antifeodales politines bei sociologines koncepcijas, kurios galėtų ideologiškai pateisinti jos akcijas.

5. Didieji geografijos atradimai neregėtai išplėtė žinių apie pasaulį horizontus. XV a. pabaigoje—XVI a. pradžioje ekonominės raidos centrams persikėlus iš Italijos į Ispaniją, Vokietiją, Prancūziją, ypač Nyderlandus bei Angliją, gerokai išsiplėtė Renesanso kultūrinių vertybių aktyvios paklausos ir kūrybos arealas.

6. Nacionalinių absoliutinių monarchijų centralizuotos valstybinės valdžios susiformavimas Ispanijoje, Prancūzijoje, Anglijoje ir kitose šalyse stipriau veikė paveldėtos viduramžių ideologijos susiskaldymą bei diferenciaciją.

7. Pirminis intensyvus kapitalo kaupimas, ypač Nyderlanduose ir Anglijoje, stiprino buržuazijos klasę.

8. Dėl liuteronų, kalvinistų, arijonų ir kitų XVI a. reformacinių judėjimų Europoje atsirado religinis susiskaldymas.

9. Susiformavo ir augo pasaulietiška inteligentija, ypač pasaulietiška kultūra bei ideologija.

Visa tai neišvengiamai vertė keisti požiūrį į žmogų ir pasaulį, silpnino viduramžiškos katalikų bažnyčios, kaip aukščiausios feodalinės santvarkos sankcijos bei ramsčio, ekonomines, politines bei ideologines pozicijas. Kai kuriose pirmaujančiose Europos valstybėse po sunkių išmėginimų (pirmoji buržuazinė revoliucija Vokietijoje XVI a. pirmajame ketvirtyje patyrė pralaimėjimą) Renesanso epochos pabaigoje buvo sutrauktos feodalinės santvarkos grandinės ir po sėkmingų buržuazinių revoliucijų (Nyderlanduose XVI a. pabaigoje—XVII a. pradžioje bei Anglijoje XVII a. viduryje) pereita prie tiesioginio kapitalistinės visuomenės kūrimo.

Tačiau XVI a. Italijoje, taip pat daugelyje kitų Europos šalių, katalikų bažnyčia ir vis dar galingos feodalizmo jėgos susitelkė kaip kontrreformacija ir ėmė kovoti su Renesanso ideologija bei kultūra, jos aktyviausiais reiškiniais. Šiam tikslui buvo įkurtas jėzuitų vienuolijos ordinas (1534), popiežiaus bule patvirtinti ordino nuostatai (1540), Romoje įsteigtas centrinis inkvizicijos tribunolas (1542), įvestas „draudžiamų knygų sąrašas“ (1559), kuris periodiškai buvo papildomas naujais veikalais. Visos šios priemonės buvo įtvirtintos Tridento bažnyčios susirinkimo (1545—1563) nutarimuose, kuriuose buvo iškeltas aiškus tikslas energingai kovoti su plintančiomis erezijomis.

Pažymėtina, kad ir Lietuvoje kovoti su reformacija, erezijomis, „schizmatinėmis klaidomis“ bei „mahometonišku netikėjimu“, o iš tikrųjų — su Renesanso ideologijos padariniais — buvo pakviesti jėzuitai ir įsteigtas jų valdomas Vilniaus universitetas (1579).

Dėl šių kontrreformacijos priemonių Europoje užvirė politinė, ekonominė, kultūrinė ir idėjinė kova, kuri daugelyje šalių, taip pat ir Lie-

tuvoje, baigėsi kontrreformacijos pergale ir su ja susijusios scholastikos bei feodalizmo reakcijos atgaivinimu, Baroko kultūros išgalėjimu XVII a.

Renesanso epochos kultūra bei ideologija dažniausiai apibūdinama kaip humanizmas siaurąja šio žodžio prasme, ypač tais atvejais, kai kalbama apie pirmuosius Italijos ir kitų kraštų Renesanso kultūros atstovus, kurie savo kūryboje labai plačiai, tiesiog stichiškai rėmėsi antikinės pasaulietiškos minties kūrinių bei panaudojo juos. Pažymėtina, kad pirmajai Renesanso fazei būdingas labai humaniškas žmogaus prigimties aukštinimas. Ši tendencija daugiausia išlieka, kaip ir antikinių šaltinių naudojimas, ir antroje Renesanso fazėje — reformacijoje, net iš dalies ir trečiosios fazės — kontrreformacijos — pradžioje.

Apie humanizmo apraiškų menkėjimą Renesanso epochos pabaigoje galima spręsti iš to, kad dėl kontrreformacijos veiklos daugelyje Europos šalių padidėjo klero įtaka, prasidėjo asketizmo (savo esme priešingo gyvenimą teigiančiam hedonizmui) propagavimas, stiprėjo religinis fanatizmas, netolerancija ir net kitatikių persekiojimas, o antikinių kūrinių skaitymą ar jų panaudojimą, ypač švietimo ir mokslo įstaigose, ėmė griežtai kontroliuoti ir cenzūruoti jėzuitai. Paminėtinos ir kai kurios reikšmingesnės datos: nuo 1592 m. Lenkijoje vyskupų teismo nuosprendžius ėmė vykdyti pasaulietinė valdžia; 1638 m. seimo nuosprendžiu buvo uždaryta Rakovo akademija, spaustuvė bei arijonų bažnyčia; 1658—1660 m. arijonai buvo išvyti iš Žečpospolitos; 1668 m. seimas uždraudė katalikybės išsižadėjimą, grasindamas nusizengusius ištremti iš šalies, o 1717 m. uždraudė visas protestantų pamaldas ir jų bažnyčių statybą.

Tyrinėtojai pažymi ypatingą humanistų filosofavimo arba mąstysenos stilių. Vienintelis jiems būtinas, juos vienijantis bruožas — tai pats humanizmas, t. y. dvasinis filosofų bendrumas, pagrįstas antikinių šaltinių studijavimu (studia humanitatis). Čia kiekvienas suinteresuotas originaliai išreikšti savo asmenybę naujoje pasaulietinėje kultūroje, kuri neretai būdavo nuspalvinama įvairiais religiniais atspalviais. Šis religinis apvalkalas ar tiesiog kristologinė problematika ypač būdinga liuteronų, kalvinistų, arijonų ir kitų reformacijos srovių ideologijai, kurios didelę dalį sudaro Biblijos komentarai, arba vadinamoji egzegetika. Net buržuazinės revoliucijos Vokietijoje, Nyderlanduose, Anglijoje vyko su religiniais lozungais ir su religijos vėliava. Pasak F. Engelso, „naujoji klasė <...> dar ilgą laiką buvo suvaržyta visagalės teologijos pančių“¹.

Humanizmo pagrindas buvo lotynų, italų, graikų, hebrajų ir kitų kalbų mokėjimas. „Atsiminti — čia reiškia ne tik žinoti, bet ir mokėti gyventi antikoje, sutapatinti su ja save ir laisvai disponuoti antikine kultūra <...> Šia prasme Renesansas iškyla kaip rimtumu persisunkęs žaidimas antika“².

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 21, с. 496.

² Богкин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления.— М., 1978, с. 40—41.

Šiam „žaidimui“ palaikyti humanistai burdavosi į eruditų elito ratelius arba intensyviai susirašinėjo. Savo dažniausiai dialogo formos kūrinuose jie gausiai remdavosi užuominomis ir aliuzijomis į antikos autorius. Todėl XX a. skaitytojui, pavyzdžiui, skaitančiam Tomo Moro (1478—1535) „Utopiją“, reikia daugybės filologinių ir dalykinių paaiškinimų bei komentarų. Humanistų dialoguose atsispindi skirtingų kultūrų susidūrimas, juose ieškoma tiesos, gretinami požiūriai, įvairios nuomonės, suvokiamas jų konkretus turtingumas.

Įvairių kultūrų sandūroje paprastai gimsta ir naujos idėjos. Šių idėjų Renesanso epocha nemažai pateikė arba išplėtojo. Pavyzdžiui, galima paminėti ideologiškai reikšmingą M. Koperniko heliocentrinę koncepciją, kurios užuomazgų yra pitagoriečių (Aristarcho Samosiečio) kosmologinėse pažiūrose. Tačiau pažymėtina, kad daugelio humanistų nuomonė ir idėjinė pozicija dialoguose dažnai būna ne visai aiški bei apibrėžta. Jų pažiūrose, pasak L. Batkino, neretai būna istoriškai reikšmingesnis pats minties judėjimas (mąstysena) negu jo galutinis rezultatas. Kuo labiau įsigiliname į Renesanso epochos originalumą, tuo labiau aiškėja, kad jį sudaro kaip tik pereinamumas, nerenesansinių kultūrų susidūrimas individo sąmonėje, o pats individas lieka laisvas šių kultūrų atžvilgiu ir nė su viena iš jų savęs visiškai nesutapatina. Todėl Renesansas mums ir iškyla kaip genialus eklectizmas, kaip amžinas neužbaigtumas, užuomazga, kaip nesibaigiantis pereinamumas. Humanizmo sintezė ir jos rezultatai čia labiausiai atsiskleidžia ne tiek griežta logine forma, kiek intuityvaus — meninio mąstymo pavidalu. Tai ypač būdinga italų humanistams, davusiems pasauliui genialius meno kūrinius — naujos kultūros žiedus.

Tačiau greta humanistinės, žaismingos mąstysenos Renesanso gelmėse formuojasi ir palyginti skeptiškas bei kritiškas požiūris į antikos palikimą, suvokiamas jo nepakankamumas, ypač gamtos mokslų srityje. Šios krypties atstovai — Leonardas da Vinčis (1452—1519), Mikalojus Kopernikas (1473—1543), Galileo Galilėjus (1564—1642) ir kiti pradeda gamtos reiškinių mokslinius stebėjimus grįsti matematika ir eksperimentu, nuolat juos taikyti gamtotyroje, o tyrimo rezultatus taikyti praktikoje. Šių mąstytojų pasaulėžiūros formavimuisi įtaką padarė ir humanizmas, gilus antikos kultūrinio palikimo studijavimas.

Pažangi Renesanso epochos pasaulėžiūra — humanizmas (Erazmo Roterdamiečio, M. de Montenio, T. Moro ir kitų humanistinės sistemos) bei jos pagrindas — nauja antropocentrinė filosofija, sudaranti pereinamąjį etapą iš viduramžių į naujųjų laikų filosofiją bei pasaulėžiūrą, buvo labai įvairialypė. Pirmiausia ir anksčiausiai Renesanso ideologija, kaip minėta, susiformavo feodalizmo krizės ir kapitalizmo užgimimo sąlygomis Italijoje, o vėliau ir kitose šalyse. Jai būdingas praktinės filosofijos (etikos, politikos, ekonomikos) dominavimas. Tuo tarpu scholastinė filosofija pasižymėjo dideliu spekuliatyvumu ir domėjosi logikos, metafizikos ir kitais klausimais.

Renesanso filosofinę mintį kūrė ir propagavo įvairių kraštų atstovai: Tomas Moras (Anglija), Erazmas Roterdamiėtis (Nyderlandai), Chuanas Luis Vivas (1492—1540, Ispanija), Žanas Bodenas (1530—1596, Prancūzija), Tomas Miunceris (apie 1490—1525, Vokietija), Paracelsas Aureolas Teofrastas Bombastas fon Hohenheimas (1493—1541, Šveicarija), Andrius Fričas Modževskis (apie 1503—1572, Lenkija) ir kiti. Pažymėtina, kad daugelio šalių pirmieji humanistai buvo užsieniečiai, neretai palikę savo tėvynę dėl įvairių materialinių sunkumų, persekiojimų arba tiesiog dėl mados keliauti. Kaip pavyzdį paminėsime italą, 1462 m. įsteigtos Romos akademijos humanistų ratelio narį Filipą Buonakorsį Kalimachą (1437—1496), kuris, pabėgęs iš Romos (1468), po dviejų metų klaidžiojimų per Konstantinopolį atvyko (1470) į Lenkiją ir čia rado prieglobstį. Kalimachas lankėsi ir Vilniuje. Tačiau pirmuoju žymiu humanizmo atstovu Lietuvoje laikytinas iš Krokuvos pakviestas laisvųjų menų ir filosofijos magistras Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (o vėliau ir Žygimanto Senojo) sekretorius bei diplomatas Erazmas Vitelijus (1474—1522).

Maždaug iki XVI a. vidurio Europoje buvo stichiškai išleisti ir išpopuliarinti visi pagrindiniai antikos autorių veikalai originalo ir nacionalinėmis kalbomis, atgaivintos visos antikinės filosofijos srovės: stoikų (Frančeskas Petrarka, 1304—1374; Justas Lipsijus, 1547—1606), epikūričių (Lorenčas Vala, 1407—1457; Fransua Rablė, 1494—1553; Uartė Chuanas, 1529—apie 1592; Mišelis de Montenis, Pjeras Šaronas, 1541—1603), Platono ir neoplatonikų (humanistų ratelis Florencijoje, 1459 m. įsteigęs vadinamąją Platono akademiją; jos dvasinis vadovas buvo Marsilijus Ficinas (1433—1499), išvertęs į lotynų kalbą Platono ir neoplatonikų — Plotino, Jambliko, Proklo, Porfirijo, Mykolo Pselo ir kitų veikalus), o Aristotelio ir jo pasekėjų peripatetikų filosofija apvalyta nuo scholastinių priemaišų (ypač tą darė Paduvos universiteto humanistai — žymiausias jų atstovas Pjeteras Pomponacis (1462—1524), pasisakęs už dvejopos tiesos koncepciją, prieš stebuklų pripažinimą bei krikščionišką doktriną apie sielos nemirtingumą, tuo sukeldamas audringą priešininkų polemiką: taip pat pažymėtinas Lučilijus Vaninis (1584—1619) ir kiti), skeptikų (M. de Montenis) bei kitos srovės.

Reikšmingą vaidmenį šios epochos literatūrų nacionalinėmis kalbomis formavimeši suvaidino Biblijos vertimai į nacionalines kalbas. Intensyvėjo ir jos filosofinė bei mokslinė kritinė analizė (Erazmas Roterdamiėtis, Martynas Liuteris (1483—1546) ir kt.), ypač čia pasižymėjo reformacijos atstovai, aktyvinę polemiką dėl įvairių biblijos teiginių.

Antikos filosofijoje humanistai atrado ir savo pačių idealus, kūrybingai panaudodami šį turtingą palikimą savo epochos minties labai kaip aštrios kritikos ginklą prieš viduramžių scholastiką, religinį fanatizmą ir t. t. Neretai humanistai neatsižvelgdavo ir į kai kuriuos scholastinės filosofijos, ypač logikos, pozityvesnius momentus ar idėjas. Šią humanistų kritikos spragą nurodė jau Džovanis Pिकास dela Mirandola

(1463—1494), siūlydamas objektyviau vertinti viduramžių filosofijos palikimą.

Scholastikos, kaip to meto dar oficialiosios filosofijos, ir kitų feodalizmo ideologinių institutų kritika buvo pažangus reiškinys, skynęs kelią ką tik užgimusios buržuazinės visuomenės pasaulietiškos ir laisvamaniškos individualistinės pasaulėžiūros bei filosofijos formavimuisi. Taigi, be šių istoriškai labai palankių ir reikšmingų veiksnių (naujų centralizuotų valstybių formavimasis ir stiprėjimas, katalikų bažnyčios krizė, M. Koperniko heliocentrinio pasaulėvaizdžio plėtotė ir pan.), vyko tolesnis Renesanso pažangios filosofijos bei mokslo vadavimasis iš viduramžių teologijos tarnaitės padėties. Buvo orientuojamasi į objektyvesnio pasaulėvaizdžio atskleidimą bei objektyvius gamtamokslinius tyrimus, atradimus bei išradimus, į naujos metodologijos kūrimą. Visa tai rengė prielaidas būsimos buržuazinės visuomenės stiprėjimui ideologinėje, kultūrinėje, politinėje bei ekonominėje srityse.

Renesanso epochoje sustiprėjo pagarba išminčiais, protui, mokslui, sustensyvėjo kriticismas, skeptiška pažiūra į autoritetus, kurie dabar buvo panaudojami tik kaip argumentas vienai ar kitai koncepcijai pagrįsti. Pažinimo teorijoje Renesanso mąstytojai labai kritiškai vertino scholastinę logiką, jos sudėtingą silogistiką; jie teikė pirmenybę jutimiškam patyrimui kaip pradiniam pažinimo etapui (Nikolajus Kuzietis, 1401—1464; Bernardinas Telezijus, 1508—1588). Be to, jie vienaip ar kitaip pripažino racionalaus pažinimo formas ir galimybes (Džordanas Brunas, 1548—1600). Kai kurie Renesanso epochos mąstytojai ypač vertino kiekybinius, arba matematinius, metodus (Leonardas da Vinčis, B. Telezijus, G. Galilėjus ir kiti). Reikalavimas „ad fontes“, t. y. nagrinėti ir remtis pirminiais (autentiškais) šaltiniais, tapo šios epochos atstovų mokslinio pažinimo norma.

Tačiau Renesanso filosofijos atstovų pažiūrose išliko nemaža viduramžiškos pasaulėžiūros elementų, nenuoseklumų, prietarų ir prieštaravimų. Mat tuo laikotarpiu dar retas kuris humanistas nesidomėjo astrologija, alchemija, magija, teologija, kabalistika ir pan. Išimtį sudaro nebent Leonardas da Vinčis, savo gamtamokslinėmis idėjomis visu šimtmečiu aplenkęs kitus tos epochos mąstytojus. Be to, dėl inkvizicijos ir kitų oficialiosios ideologijos bei santvarkos institutų priešiško daug žymių Renesanso mąstytojų, pvz.: P. Pomponacis, L. Vaninis, B. Telezijus, T. Kampanela, savo tikrąsias pažiūras buvo priversti reikšti užmaskuota forma. Ypač populiaru buvo filosofijoje „dvejopos tiesos“ koncepcija. Daug Renesanso filosofinių idėjų suformulavo menininkai, poetai, mokslininkai, o ne filosofai profesionalai (jų būta nedaug). Jų sąvokos ir terminai ne visada pakankamai apibrėžti. Todėl ir šiandien kai kurių Renesanso mąstytojų koncepcijos neretai aiškinamos hipotetiškai, pasitaiko priešingų to paties šaltinio vertinimų ir aiškinimų.

Renesanso etikoje buvo glaudžiai susipynusios epikūrizmo ir stoicizmo idėjos. Būdinga apeliacija į žmogaus natūralius poreikius, акцен-

tuojamas žmogaus prigimties individualizmas ir pan. Tačiau nuolat pa-
brėžiama individo pareiga savo darbu tarnauti visuomenei, kuriant ma-
terialines ir dvasines vertybes, pareiga prireikus aukotis visuomenės ge-
rovės labui. Stiprėjo ir vystėsi vadinamoji juridinė pasaulėžiūra.

Renesanso filosofija išaukštino žmogų kūrėją, jo orumą, jo neribo-
tas pažintines galimybes, išreiškėdama jo norą harmoningai, visapusiškai
tobulinti savo sugebėjimus, kurti kultūrą, lemti savo paties likimą (pa-
vyzdžiui, plačiai žinoma P. dela Mirandolos „Kalba apie žmogaus oru-
mą“, 1487).

Vėliau buvo ypač susidomėta gamta, jos reiškiniiais. Mokslas trak-
tuojamas kaip jėga, padedanti gamtą pajungti žmogui. Tai pažangus Re-
nesanso filosofinės minties posūkis. Juo remiantis suformuluotos labai
reikšmingos Renesanso natūrfilosofijos koncepcijos, kurios, užgimusios
XV a. N. Kuziečio darbuose, suklestėjo XVI a. Italijoje ir Vokietijoje
(Paracelsas, Jeronimas Kardanas, B. Telezijus, Frančskas Patricis,
T. Kampanela, Dž. Brunas ir kiti). Renesanso natūrfilosofijai buvo ypač
būdingas tuomet dar pažangus panteizmas su dialektikos (coincidentia
oppositorum) elementais, organiška hилоzoistinė pasaulio kaip milžiniško
arba begalinio gyvo ir kintančio organizmo samprata, žmogaus ir gam-
tos kaip „mikro“ ir „makro“ pasaulių traktavimas. Sustiprėjo materia-
listinės filosofijos pozicijos (buvo bandoma aiškinti materijos ir visatos
savybes, žmogaus intelekto prigimtį ir pan.). Ypač reikšminga Rene-
sanso samprata apie visatos vienybę, jos determinuotumą, netrikdomą
jokio antgamtinio įsikišimo, apie materijos judėjimo objektyvius dė-
sius ir t. t. Tačiau vietoj realių žinių čia neretai dar panaudojamos poe-
tinės analogijos, antropomorfiniai ir mistiniai spėliojimai. Tad Renes-
sano filosofijai būdingas eklektiškumas, racionalių vaizdinių derinimas su
naivia mistika, fantastika. Tuo šis mąstysenos tipas skiriasi nuo vėlesnio,
sistemingesnio, moksliškesnio mąstysenos metodo, praturtinto logiš-
kesniu, matematišku, empirika ir eksperimentais pagrįstu gamtos studi-
javimu, kuris Renesanso epochoje dar tik formavosi ir brendė (Leo-
nardas da Vinčis, M. Kopernikas, F. Bekonas, G. Galilėjus ir kiti). Ap-
skritai gamtos reiškinių tyrimo dėka Renesanso filosofija gerokai pa-
stūmėjo metafizinės materialistinės pasaulėžiūros formavimąsi ir perau-
go į mechanizmą (F. Bekonas, G. Galilėjus), tuo prisidėdama prie
naujos pasaulio ir žmogaus sampratos kūrimo.

Renesanso epochos sociologinės koncepcijos, veikiamos buržuazinių
individualistinių tendencijų, visuomenę aiškino kaip izoliuotų individų
sumą, o valstybinę valdžią jau manyta esant nepriklausomą nuo religi-
jos ir bažnyčios autoriteto. Tai atspindėjo naujų nacionalinių centralizuo-
tų valstybių formavimąsi ir stiprėjimą, kuris didino poreikį gvildinti po-
litikos klausimus. Žymiausi sociologinių-politinių koncepcijų kurėjai buvo
Nikolas Makiavelis (1469—1527), įrodinėjęs stiprios valdžios būtinumą,
Ž. Bodenas, A. F. Modževskis ir kiti. Renesanso epochoje jau pasisa-
koma prieš feodalinės diduomenės separatizmą, atgaivinama Platono idea-

lios valstybės koncepcija, vaizduojamasi (kol kas utopiškai) komunistinė visuomenė (T. Moras, T. Kampanela ir kiti). Renesanso epocha garsi reformacijų (pvz., Vokietijoje) socialiniais sąjūdžiais, kurių politinės programos iš dalies atspindėjo to meto utopijas kaip liaudies masėms patrauklią ideologiją. Pavyzdžiui, T. Miunceris, remdamasis Biblija, reikalavo panaikinti privatinę nuosavybę, klasinę nelygybę ir žmogaus išnaudojimą. T. Kampanelos „Saulės miesto“ idealas tapo naujų humaniškų sociologinių koncepcijų bei samprotavimų objektu.

Renesanso epochos estetika nutolsta nuo viduramžių simbolikos ir sąlygiškumų. Renesanso menas sekuliarizuojasi. Dažniausiai sekama antikinės estetikos principais, susijusiais su Platono dialogais, Aristotelio „Poetika“, Kvinto Horacijaus Flako „Laišku Pizonams“ ir papildytais perspektyvos, proporcijų (pvz., aukso pjūvio) bei kitomis Renesanso naujovių koncepcijomis. Harmoningai, visapusiškai išsivystęs žmogus, gamta, moters veidas ir nuogas kūnas tapo meno estetinio pasigėrėjimo šaltiniu (Lorenčas Vala, Džianocis Manetis (1396—1459), Leonardas da Vinčis ir kiti). Žmogaus anatomijos, judesių, elgesio, vidinių išgyvenimų, gamtos ir tikrovės (buities) stebėjimas bei pamėgdžiojimas mene (graikiškai — *mimēsis*, lotyniškai — *imitatio*), nukreiptas prieš viduramžių tradicinalizmo ir akademizmo kanonus, mokymas menu (lot. *doctio*) tampa pagrindinėmis Renesanso estetikos problemomis. Menas traktuojamas kaip pažinimo forma ir savo objektyvumu gretinamas su mokslo objektyvumu (Leonardas da Vinčis). Net fantastika mene galų gale paklūsta tikrovės pamėgdžiojimo principams. Humanizmo ir demokratizmo tendencijos skatino pagarbiai vertinti ir panaudoti liaudies kūrybą — tautosaką, liaudies buitinio gyvenimo scenas (ypač Nyderlandų mene), nors dar dažnai vaizduojami sužmoginti Biblijos ir mitologijos herojai.

Renesanso epochos pabaigoje į humanistus jau žiūrima kritiškai, neretai su pašaipą (pvz., Dž. Bruno komedijoje „Žvakidė“), kaip į prisiškaitėlius pedantus, atitrūkusius nuo savo epochos gyvenimo ir mokslo. Renesanso mokslo ir kultūros pasiekimai jau vertinami labiau negu antiikos kultūrinis palikimas (Leonardas da Vinčis, F. Bekonas, T. Kampanela ir kiti). Vis labiau pradeda suvokti, kad humanizmas jau išsėmė savo galimybes. Be to, baigiamojoje fazėje išryškėjus ankstesnių Renesanso humanistinių ir demokratinių socialinių idealų utopiškumui buržuazinės visuomenės sąlygomis (pvz., Anglijoje) arba plintant ir atsi- gaunant feodalizmui (kontrreformacija), Renesanso mene atsiranda minorinės pesimizmo, tragiškumo gaidos (Viljamas Šekspyras (1564—1616); Migelis de Servantesas (1547—1616)). Vis labiau pradeda ryškėti Renesanso kultūros ir pasaulėžiūros krizė. Tačiau įsitikinimas, kad humaniškų Renesanso idealų negalima įgyvendinti buržuazinės visuomenės sąlygomis, jau skatino pažangesnius mąstytojus ieškoti būdų pakeisti esamas socialines sąlygas. Be to, scholastiką kiek modifikuotis vertė ir stichiška, intensyvi humanistų kritika. Antai ispanų jėzuitas Franceškas Suaras (1548—1617), atsižvelgdamas į laiko reikalavimus, perdirbo ir

pakeitė kai kurias scholastinės filosofijos koncepcijas savo veikaluose, kurie susilaukė pripažinimo net protestantų universitetuose. Tai gerokai prailgino scholastikos gyvavimą vadinamosios antrosios scholastikos forma.

Renesanso filosofija dar kurį laiką veikė Baroko epochos (XVII a.—XVIII a. vidurys) filosofinę mintį, savo socialinėmis ištakomis darydama įtaką buržuaziniam materializmui, bet ypač reikšminga ji tapo Švietimo epochos mąstytojams, utopinio socializmo ir komunizmo teoretikams, taip pat ir vokiečių klasikinei filosofijai.

Rekomenduojama literatūra:

1. *Engelsas F.* Gamtos dialektika.— V., 1960.
2. *Nowicki A.* Filozofia włoskiego Odrodzenia. Wyboru dokonał oraz wstępem i przypisami opatrzył Andrzej Nowicki. (Wybrane teksty z historii filozofii.)— Warszawa, 1967.
3. *Varanavičius A.* Renesansas Lietuvoje.— Kn.: Lietuvių filosofijos istorijos bruožai. V., 1978, p. 54—93.
4. *Соколов В. В.* Очерки философии эпохи Возрождения.— М., 1962.
5. *Баткин Л. М.* Итальянские гуманисты: Стиль жизни и стиль мышления.— М., 1978.